VIKIPEEDIA

Auschwitzi koonduslaager

Auschwitzi koonduslaager (saksa keeles *Konzentrationslager Auschwitz*), tuntud ka kui **Oświęcimi koonduslaager**, oli natsionaalsotsialistliku Saksamaa suurim ja tuntuim Teise maailmasõja aegne koonduslaager okupeeritud Poolas, mis töötas aastail 1940–1945.

Pärast vabastamist kasutasid Nõukogude Liidu Siseasjade Rahvakomissariaat ja Poola julgeolekuministeerium koonduslaagrit kaks aastat oma vangilaagrina.

Auschwitzi koonduslaager muudeti 1947. aastal muuseumiks *Auschwitz-Birkenau Memorial and Museum* ja on aastast 1979 kantud UNESCO maailmapärandi nimekirja.[1]

Auschwitzi koonduslaager

UNESCO maailmapärand

Auschwitzi I koonduslaagri peavärav koos raudsildiga "*Arbeit macht frei*" ('Töö teeb vabaks').

Asukoht	Poola
Tüüp	kultuurimälestis
Kriteeriumid	VI
Viited	31 (http://whc.unesco.org/en/list/31)
Piirkond*	Euroopa ja Põhja-Ameerika
Koordinaadid	50° 4′ 0″ N, 19° 21′ 0″ E
Nimekirja arvatud	1979 (3. istung)

* Regioon on UNESCO määratletud (http://whc.unesco.org/en/list/?search=&search_by_country=&type=&media=&region=&order=region)

Sisukord

Asend

Koonduslaager asus Lõuna-Poolas. Nime sai see lähedalasuva väikelinna Oświęcimi (saksa keeles Auschwitz) järgi. Oświęcim asub umbes 50 km kaugusel Krakówist ja 286 km kaugusel Varssavist.

Natsionaalsotsialistliku Saksamaa vägede sissetungi järel Poolasse 1939. aasta septembris liidendati Oświęcim Saksamaaga ja nimetati ümber Auschwitziks.

Tekkelugu

Koonduslaagri vaade

Oświęcimi linna sõjaväegarnisoni territoorium muudeti koonduslaagriks 1940. aastal. Laagrisse suunduv raudtee võimaldas vange kõikjalt Euroopast kohale vedada. Peagi saadeti sinna esimesed rongitäied vange, peamiselt Poola vastupanuvõitlejaid.[2]

Elamistingimused barakkides

Vangide jaoks kohandati algselt 20 tellistest ehitist, millest 6 olid kahekorruselised ja 14 ühekorruselised. 1940. aasta lõpupoole hakkasid vangid ühekorruselistele ehitistele lisama teist korrust. Ja järgmisel kevadel alustati 8 uue baraki püstitamisega, mis lõpetati 1942. aasta esimesel poolel. Tulemuseks oli 28 kahekorruselise barakiga kompleks, millest enamikku kasutati vangide majutuseks. Barakid olid pärast juurdeehitust mõeldud igaüks ligi 700 vangi jaoks, kuid sinna paigutati 1200 vangi.

Müür, mille ääres hukati inimesi

Laagri teises osas Birkenaus oli kaht tüüpi barakke, tellistest ja puidust. Tellistest barakid olid laagri vanemas osas sektoris BI. Algselt olid barakkidel muldpõrandad, hiljem asendati need kas tellis- või betoonpõrandatega. Talvel barakke ei köetud. Paigaldati küll kaks raudahju, kuid need ei kütnud kogu ruumi. Barakkides puudusid sanitaarruumid. Alles 1944. aastal paigaldati igasse barakki kraanikausid ja käimlad. Alguses puudus ka elekter.

Sektorisse BI, ja ka sektoritesse BII ja BIII, paigaldati tallitüüpi puidust barakid, millel puudusid aknad. Barakid olid seest jagatud 18 talliks, mis olid algselt mõeldud 52 hobuse jaoks. Kaks väljapääsule kõige lähemal asuvat barakki olid vangide ülevaatajatele. Vangid magasid kolmekorruselistel naridel.

Esimesel tegevusaastal oli laagri sektoris BI vesi olemas üksnes köögibarakkides ja neile ei pääsenud vangid ligi. Pesemisvõimaluse puudumise tõttu käidi ringi mustana, täid ja rotid olid suureks probleemiks.[3]

Sissepääs Auschwitzi rongidele

Ajalugu

Vange hakati Auschwitzi koonduslaagris gaasiga hukkama 3. septembril 1941. See toimus laagris Auschwitz I. 1943. aasta kevadel valmis neli uut krematooriumi, millest igaüks jagunes kolme ossa: vangide lahtiriietumise ruum, nende hukkamise ruum ja laipade põletamise ruum.[4]. Vangid koguti hukkamisruumi, misjärel lagedes olevatest avaustest lasti sinna umbes 6 kilogrammi mürkgaasi Zyklon-B, mis koosnes peamiselt sinihappest. Umbes 5 minutiga olid kõik vangid surnud. Seejärel käivitus ventilatsioonisüsteem, mille abil kolme-nelja minutiga vahetus hukkamiskambris kogu õhk ja juba 15–20 minuti pärast oli õhk sedavõrd puhas, et hukkamiskomando liikmed võisid hukkamisruumi siseneda.[4]

Koonduslaagri ülem Rudolf Höß tunnistas Nürnbergi kohtuprotsessidel, et Auschwitzis suri kuni 2,5 miljonit inimest, kellele lisandus veel pool miljonit nälga ja haigustesse surnut[5]. Suur osa vangidest tapeti gaasikambrites mürkgaasi Zyklon-B abil[5], teised surmapõhjused olid süstemaatiline näljutamine, sunnitöö, haigused, enesetapud ja meditsiinieksperimendid.

1990. aastal teatas laagri muuseum, et hukkunute arv oli umbes 1,1–1,6 miljonit inimest, kellest 90% olid juudid. See seisukoht on tänapäeval üldiselt tunnustatud[4]. Revisionistlikud ajalookäsitlused pakuvad hukkunute arvuks aga 70 000 – 120 000 inimest. Aja jooksul on hukkunute ametlikku arvu mitmel korral vähendatud.

Auschwitzi koonduslaagri ellujäänud vabastas Punaarmee 27. jaanuaril 1945. Selleks ajaks oli koonduslaagrisse jäänud kõigest 7000 vangi. 27. jaanuar on paljudes maades, sealhulgas Eestis, holokausti ohvrite mälestuspäev.

Esimest korda uuriti Auschwitzi koonduslaagris toimunut juba 1945. aastal. Gaasikambritest leitud juuksekarvadel ja esemetel, sealhulgas metallesemetel leiti tugevaid jälgi sinihappest.[4]

Pärast vabastamist kasutasid NKVD ja Poola julgeolekuministeerium koonduslaagrit kaks aastat oma vangilaagrina.

Tänapäeval asub koonduslaagri maa-alal Auschwitz-Birkenau muuseum. See asutati 1947. aastal ja 1994. aastaks oli seda külastanud 22 miljonit inimest.

Aastast 1979 kuulub Auschwitzi koonduslaager UNESCO maailmapärandi nimistusse.

Juhid ja töökorraldus

Kokku oli Auschwitzis kolm suurt laagrit: Auschwitz I, Auschwitz II - Birkenau ja Auschwitz III - Monowitz ning 45 väikelaagrit.

Auschwitzi komandant oli 1940. aasta maist 1943. aasta novembrini Rudolf Höß, tema järel 1944. aasta maini Arthur Liebehenschel ja tema järel kuni koonduslaagri likvideerimiseni 27. jaanuaril 1945 Richard Baer. Pärast Teist maailmasõda mõisteti Höß ja Liebehenschel sõjakurjategijatena surma ja hukati, Baer suri eeluurimisvanglas südamerabandusse, enne kui tema üle kohut pidada jõuti.

Birkenaus asus naiste koonduslaager, mille komandandid olid järgemööda Johanna Langefeld, Maria Mandel ja Elisabeth Volkenrath. Kaks viimast neist mõisteti pärast Teist maailmasõda surma ja hukati, Langefeld mõisteti üksnes vangi.

Auschwitzi laagrite loend

Pikemalt artiklis Auschwitzi laagrite loend

Laagri meditsiinipersonal

Auschwitzil olid oma meditsiinikorpused, neid juhtis Eduard Wirths, ja sinna kuulusid erineva taustaga arstid ja meditsiinipersonal SS-ist.

Barakkide kontori arst (*Office of the Garrison Physician*)

SS-Sturmbannführer dr Eduard Wirths
SS-Obersturmführer dr Franz von Bodmann

Meditsiinilis-administratiivne sektsioon (*Medical administration section*)

SS-Sturmbannführer dr Eduard Krebsbach (ajutine asetäitja - teenis siin vähem kui kaks kuud)

Meditisiiniline personal

ohvitserid

SS-Hauptsturmführer dr Josef Mengele
SS-Hauptsturmführer dr Alfred Trzebinski
SS-Obersturmführer dr Franz Lucas
SS-Untersturmführer dr Hans Wilhelm König

Tsiviilidest meditsiinipersonal (*Civilian medical personnel*)

Dr Carl Clauberg (tsiviilarst)
SS-Untersturmführer dr Walter Goebel (dr Claubergi assistent)

Meditsiiniteenistuse töötajad (*Medical service staff*)

SS-Oberscharführer Josef Klehr (*Senior medical staff NCO*)
SS-Unterscharführer Adolf Theuer (sanitar)

Barakkide hambaarsti kontor (*Office of the Garrison Dentist*)

SS-Sturmbannführer dr Raimond Ehrenberger

Personali hambaarst (*Staff Dentists*)

SS-Obersturmführer dr Willi Schatz

Hambaarstide abiteensitus (*Dental service staff*)

SS-Untersturmführer Josef Simon (hambatehnik)

Laagri farmatseudid (*Camp Pharmacists*)

SS-Sturmbannführer dr Victor Capesius

Apteegi personal (*Pharmacy staff*)

SS-Obersturmführer Gerhard Guber (farmatseudi abiline)

Laagri veterinaarid (*Camp Veterinarians*)

SS-Sturmbannführer dr Ludwig Boehne
SS-Hauptsturmführer Armand Langermann

Auschwitzi Hügieeniinstituut (*Auschwitz Hygiene Institute*)

SS-Untersturmführer dr Hans Münch (hügieenidirektori asetäitja)

Mõnede allikate kohaselt töötas siin ka Herta Oberheuser.

Koonduslaagri viimane peaarst oli Victor Capesius, kelle Saksa kohus mõistis pärast sõda 9 aastaks vangi.

Arstidest kõige tuntum oli Josef Mengele, kes sai tuntuks oma meditsiiniliste eksperimentidega.

Natsionaalsotsialistliku Saksamaa kliinilised uuringud

Dr Mengele kaksikute-uuringud

Josef Mengele oli laagriarst, kelle hüüdnimeks oli "Surmaingel" (Leutheusser 2003:159).[6]

Mengele korraldatud kaksikute eksperimentideks välja valitud kaksikuid peeti Birkenau laagri F barakis 14.

Dr Mengele kaksikute eksperimente oli mitmesuguseid, nii näiteks sundis ta kaksikõdesid sugulisse vahekorda meessoost kaksikupaariga (Leutheusser 2003:162). Ühel ööl aga, nii tunnistas üks arstidest vande all, oodanud neliteist kibedasti nutvat mustlasest kaksikut operatsioonisaali kõrval töötoas. Dr Mengele seadnud sõnakestki lausumata nende tarbeks valmis ühekuubikulise ja viiekuubilikuse süstla ja neisse ühest karbist evipaali ning teisest kloroformi. Pärast uinutite veeni manustamist, kui tütarlapsed olid uinunud, palpeerinud ta kloroformisüsti tarbeks vasaku südamekoja ja manustanud 10 kuubikut kloroformi ja nii tapnud ta tol ööl neliteist kaksikut järjest (Leutheusser 2003:162).

Ta armastas eksperimenteerida identsete kaksikutega, näiteks nakatas ta neist ühe surmavasse haigusse ja kui see suri, siis tappis ka teise, et sooritada võrdlev lahkamine. Samuti uuris ta kääbuseid ning nakatas vange näiteks gangreeni, et selle mõju uurida.[7]

Dr Claubergi keemilise sundsteriliseerimise uuringud

Mitmel pool koonduslaagrites kasutati dr Horst Schumanni meetodit röntgenikiirtega sundsteriliseerimise näol. Auschwitzi koonduslaagris aga praktiseeritud professor Carl Claubergi 1943. aastaks välja töötatud nn Claubergi-meetodit 1944. aasta talvel. Meetod oli salajane, kuid teada on, et see koosnes mitmest etapist, millest I etapp seisnes väljavalitud naisvangide fertiilsuse kinnitamiseks kontrastaine Lipidoli (koostises ka *oleum papaveris seminis* – "jodeeritud mooniõli") ja Jodipini (Merck (Darmstadt) süstimises (mõlemad ained tol ajal meditsiinis kontrastainena tavakasutuses). II etapp, mis viidi läbi mõne päeva pärast, süsteaine oli mõeldud munajuhade "ummistamiseks". Arstid hakkasid seda emakasisest kemikaalidega steriliseerimist naisvangidel rakendama ilma narkoosita.

Clauberg töötas naisvangide haiglakompleksi sektori BIa barakis 30 1942. aastal. Järgmise aasta aprillis lisas Höss veel ka pealaagri 10. ploki Claubergi käsutusalasse. 150–400 juuditari hoiti kahes ruumis teisel korrusel.

Peavärava sildi vargus

18. detsembril 2009 varastati koonduslaagri peavärava kohal olnud raudsilt kirjaga "*Arbeit macht frei*", mis tähendab "Töö teeb vabaks".[8] Vargad kruvisid sildi ühest otsast lahti ja murdsid selle kinnitused katki teisestki otsast. Siis kandsid nad sildi kolmesaja meetri kaugusel oleva avani betoonseinas, kus nad lõikasid läbi neli ava blokeerivat raudvarba. Pärast vargust asendasid võimud sildi koopiaga, mida oli kasutatud juba mõned aastad varemgi, kui originaalsilti restaureeriti.

Silt oli lastud valmistada Poola töölistel pärast seda, kui Auschwitz oli muudetud 1940. aastal vahistatud Poola vastupanuvõitlejate sunnitöölaagriks. Sildil oli B-täht sõnas "arbeit" tagurpidi, suurem paun ülal ja väiksem all, ning seda peetakse tööliste isemeelsuse märgiks.

Varguse järel kuulutati Poolas välja eriolukord. Iisrael nimetas sildi varastamist sõjakuulutuseks.[9]

Kuid politsei leidis sildi Põhja-Poolast juba 20. detsembril ja vahistas viis meest, kellest ühe kodust silt leitigi. See oli kolmeks tükiks lõigatud. Usutakse, et sildi varguse oli tellinud välismaine ostja. Poola politsei väitel olid vahistatud tavalised vargad, mitte neonatsistid. Originaalsilt keevitati kokku ja pandi oma kohale tagasi, kusjuures selle turvasüsteemi parandati.

18. märtsil 2010 kuulutas Poola kohus välja kohtuotsuse.[10] Kõik vahistatud tunnistasid end süüdi. Kolm neist mõisteti 1,5–2,5 aastaks vangi[10], kaks said karistuse tingimisi, kuid juba järgmisel kuul hakkasid mõlemad tingimisi karistatud end varjama ja politsei kuulutas nad tagaotsitavateks.

Viited

Auschwitzi barakkide varemed

1. Heiki Suurkask, Auschwitz – koht, kus inimesi põletati ahjus (http://epl.delfi.ee/news/valismaa/auschwitz-koht-kus-inimesi-poletati-ahjus?id=51002467), 27.01.2005, Eesti Päevaleht, veebiversioon (vaadatud 10. oktoobril 2017)
2. Jürgen Tamme, Auschwitzi muuseum paelub endiselt külastajaid (https://maailm.postimees.ee/1095488/auschwitzi-muuseum-paelub-endiselt-kulastajaid), 7. jaanuar 2013, veebiversioon (vaadatud 10. oktoobril 2017)
3. Life in the camp (http://auschwitz.org/en/history/life-in-the-camp/), veebiversioon (vaadatud 10. oktoobril 2017) inglise keeles
4. The chemistry of Auschwitz (http://edition.presstv.ir/detail/58900.html) (inglise keeles)
5. Hössi tunnistus Nürnbergi protsessil (http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/hoesstest.html) (inglise keeles)
6. Ulrike Leutheusser, "Hitler ja naised", Huma kirjastus 2003
7. Laurence Rees. "*Auschwitz: A New History*". Public Affairs 2005. ISBN 1-58648-303-X, lk. 180–182.
8. Infamous Auschwitz 'work' sign stolen (http://www.abc.net.au/news/stories/2009/12/18/2776428.htm?section=justin) ABCnews, 18. detsember 2009 (inglise keeles)
9. Iisrael nimetas Auschwitzi sildi varastamist sõjakuulutuseks (http://www.postimees.ee/?id=202663) Postimees, 18. detsember 2009
10. Auschwitzi sildivargad mõisteti vangi (http://www.postimees.ee/?id=238684) – Postimees, 18. märts 2010

Välislingid

- Galerii: Saksamaal leiti Auschwitzi koonduslaagri joonised (http://www.elu24.ee/?id=47614), Elu24, 10. november 2008
- Poolakad paluvad raha Auschwitzi säilitamiseks (http://www.postimees.ee/?id=87844) – Postimees, 27. veebruar 2009
- Iisraeli peaministrile anti üle Auschwitzi joonised (http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/iisraeli-peaministrile-anti-ule-auschwitzi-joonised.d?id=25356379), Delfi 28. august 2009
- Poolast leiti Auschwitzi kohta käivad dokumendid (http://www.postimees.ee/?id=239877) – Postimees, 22. märts 2010
- Surviving Auschwitz guards aged up to 97 set to be prosecuted over death camp roles (http://www.mirror.co.uk/news/world-news/surviving-auschwitz-guards-aged-up-2248129) – Mirror, 3. september 2013 (*inglise keeles*)
- Auschwitz guard trial: Oskar Groening admits 'moral guilt' (http://www.bbc.com/news/world-europe-32392594), BBC World News, 21. aprill 2015 (*inglise keeles*)

- 'Auschwitz book-keeper' Oskar Groening sentenced to four years (http://www.bbc.com/news/world-europe-33533264), BBC World News, 15. juuli 2015 (*inglise keeles*)

Vaata ka

- Holokaust